

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

K. CARØE

KONGELIG MAJESTÆTS
HOFBARBERER

INDTIL 1660

SÆRTRYK AF „FRA ARKIV OG MUSEUM“. IV.

KØBENHAVN
GRÆBES BOGTRYKKERI
1910

For nutids øren har ordet hofbarber en let komisk klang; hvor vante vi end er til at se prædikatet «hof» hængt på de mærkeligste beskæftigelser, denne sammensætning ligger i hvert fald så langt tilbage i tiden, at den nu helt er gaaet i glemme og dermed også forestillingen om, hvad det vilde sige at være hofbarber. Det var ikke at barbere hoffet fra kongen og nedad; allerede som små børn fik prinserne ofte egen hofbarber, og enkedronningerne havde også deres; thi at være barber var tillige at være kirurg på en tid, da lægerne betragtede kirurgien som et håndværk, hvilket det lå langt under lægekunstens værdighed at give sig af med; og at være hofbarber var tillige og ikke mindst at være den betroede og ofte meget indflydelsesrige kammertjener, der i senere tider ikke helt sjældent ad denne vej steg op til høje civile embedsstillinger.

Det var mange navne, fortidens kirurger gik under: bartsvær, badsvær, barber, balber, sårlæge, wundartz, kirurg, og til alle disse kunde sættes «liv» og «hof». De i byerne beskikkede føjede hertil «stads» eller «amts», thi her var stillingen et håndværk, et embede efter den tids

betegnelse, ofte kaldtes de kun amtsmester eller mester; i hæren hed de feltskærer, regimentsfeltskærer, i flåden under- og overmestre; men efterhånden som de fine fornemmelser tog til, blev de til regimentskirurger, under- og overkirurger, og disse til sidst endog til under- og overdoktorer, skønt flådens kirurger var de i henseende til uddannelse allertarveligste.

Kirurgernes antal var stort, lægernes meget ringe; uden for de største byer var befolkningen udelukkende henvist til at søge hjælp hos bartskærer, og af disse krævedes derfor en del medicinske kundskaber, hvilket fik sit udtryk ved, at de i København foruden af bartskæramtet tillige skulde eksamineres af det medicinske fakultet og uden for hovedstaden om muligt af en embedslæge. Deres bartskærkister var da også foruden med instrumenter tillige forsynede med en stor mængde medikamenter, om hvis brug og latinske betegnelser de imidlertid havde meget ringe kundskab, hvorover Jens Munk bittert klager i sin «*Navigatio septentrionalis*», den gribende skildring af hans sørgelige togt for at finde nordvestpassagen.

Kirurgien var som sagt kun et håndværk, ikke en videnskab som medicinen; bartskæerne dannede i byerne et lav med et begrænset antal mestre; uden for disses kreds stod i reglen de ved hoffet ansatte bartskærer; dog forekommer det af og til, at kongen giver dem lige rettigheder med amtsmestrene eller endog skænkede dem et amt; fra Frederik III tid var et af Københavns amter således udtrykkeligt forbeholdt enkedronningen.

Af kirurgerne kan man derfor ikke vente, at de skulde yde videnskabelige bidrag til litteraturen, og det er da også kun yderst få, der i ældre tider har gjort det; der er dog ingen tvivl om, at adskillige af dem har været ikke blot dygtige, men også ret dannede mænd, og navnlig har flere af dem sikkert siddet inde med en del kemiske og farmaceutiske kundskaber. Hvor højt end den tids læger

følte sig stående over kirurgerne, ser man da også, at flere af dem har udtalt sig anerkendende om kirurger; Henrik Küster kalder i 1643 prins Christian's kirurg «vir satis expertus», Th. Bartholin omtaler Jakob Hasebart som «chirurgicæ artis peritissimus», Philip Hacquart kaldes ved sin død «chirurgus experientissimus».

Medens man kender navnene på de fleste livlæger siden universitetets stiftelse 1479 og har nogenlunde fyldige oplysninger om deres liv og virksomhed, er det kun få og spredte efterretninger, der haves om hofbarbererne, skønt de var langt nærmere knyttede til kongens person og det daglige liv ved hoffet, men jo også der indtog en langt lavere stilling. Et forsøg på ikke alene at give rækkefølgen af hofbarbererne i ældre tid, men også så fyldige oplysninger om deres liv og virksomhed som muligt, er her gjort; fortsatte arkivundersøgelser vil forhåbentlig bidrage til i tidens løb at kaste mere lys over dette billede.

I de omhyggeligt førte regnskaber fra kong *Hans'* regeringstid, der ofte er aflagte til dronning *Christine* og da bærer denne dronnings navn, findes de ældste oplysninger om de til hoffet knyttede bartskærer; endnu har de ikke faaet noget «hof» eller «liv» føjet til deres stilling; de kaldes enten badskærer eller læger, hvorved her må forstås sårlæger; først senere bliver den tyske form Wundartz mere almindelig. Det kan vist være tvivlsomt, om der på den tid overhovedet har været ansat nogen enkelt fast bartskeer ved hoffet; meget tyder i alt fald på, at man har benyttet bartskeererne på de steder, hvor hoffet, der jo stadigt drog rundt til slottene i de forskellige landsdele, i øjeblikket opholdt sig; thi i regnskaberne nævnes der, som det vil fremgå af det følgende, bartskeerer i Køben-

havn, Odense, Haderslev, Svendborg; og de mange forskellige bartskærer, der overhovedet forekommer i regnskaberne, og om hvilke ellers meget lidt er bekendt, kunde også nok tale herfor.

Anno 1487 bliver da udgangspunktet; i det år fik *Markus Bartskeer* udbetalt 6 mark i sin løn, *Claus Bartskeer* det samme beløb to gange og *Førgen Bartskeer* hele tre gange; men han har muligvis ligesom flere, der senere skal nævnes, tillige været betroet hoffets indkøb; han fik i alt fald også i 1487 udbetalt 13 skilling, som han havde udlagt for handsker og andet til min herres (o: kongens) behov, og han indbetalte 270 mark, som han havde fået af Per Dideriksen i Sorø.

Hvor meget disse 6 mark har udgjort af den hele løn, kan ikke med sikkerhed ses af regnskaberne; i 1496 fik *Hans Bartskeer* også denne sum udbetalt; det er muligvis den samme Hans Bartskeer, der i Odense til sig og sit selskab havde fået øl, mad, hestefoder og vin for 3^{1/2} mark, som betaltes i 1508; måske er det den Hans Pannekock den ældre, som senere skal omtales; og i 1506 fik *Severin Læge* i Odense 5 mark, fordi Karl's ben var lægt om St. Michaelisdagen næst forgangen. (29. Sept. 1506), samt i 1507 for hr. Niels Kapeldegn, som han lægte, 12 mark, og samme år 5 mark, som min frues nåde (o: dronningen) var ham skyldig.

I København havde dronningen i 1505 tvende gange ladet sig årelade af «den unge Pannekage», der herfor fik udbetalt 3 mark; på den tid synes der at have været to bartskærer *Hans Pannekock* i København, vistnok fader og søn, thi i 1501 findes omtalt en bod i Dragør tilhørende «mester Hans Bartskeer, kaldes gamle Pannekage's bod»; om det er den yngre eller den ældre «Hans Pannekock i badskerre embede», der i 1525 sammen med de andre lavs oldermænd androg om at få Serridslev mark lagt til byen, er vanskeligt at afgøre; den yngre er muligvis den mester

Hans, der var knyttet til hoffet til sin død, thi 22. Juli 1564 fik byfogden i København brev om at lade kgl. majestæts bartskeer, mester Mikkell [Møller] få alt det boskab, husgeråd, sengklæder, skårne klæder og alt andet, så og alt det bartskeerredskab, som kunde tilkomme kongen efter Hans Bartskeer og hans hustru Karine udi Højbrostræde. Muligvis drejer det sig dog her om en helt anden bartskeer, der har været ansat ved Holmen.

En særlig betroet mand synes *Jakob Bartskeer* eller *Læge* i Haderslev at have været. Det er rimeligvis «den læge, der læger skænken», og som herfor i 1505 fik 12¹/₂ mark, der udbetaltes i 5 rhinske gylden; atter i 1507 fik den læge udi Haderslev, som lægede skænken, 5 rhinske gylden og desuden 4 mark for kost, øl og mad, som samme skænk havde fortæret hjemme udi hans hus i Haderslev, der han lægede ham — er det muligvis den samme post om igen? — i 1509 fik Jakob Læge en postulus gylden for at årelade dronningen og 1 rhinsk gylden for at have lægt hendes dreng; i 1510 fik Jakob Bartskeer, fordi han havde ladt min frues nåde adre [årelade], 2 mark; i 1520 fik mester Jakob i Haderslev udbetalt 12 gylden, i 1520—1521 til krudt (3: urter, kryderier), han købte til min frues nåde, 27¹/₂ mark, og atter i 1521 til krudt, han havde købt, 50 mark.

Ubekendt er navnet på den bartskeer i Svendborg, der i 1508 fik 4 skilling, fordi han forbandt fru Margrethe; og at man ved hoffet benyttede de stedlige bartskeer, synes at fremgå deraf, at Morten Staldsvend fik 2 mark til lægeløn, der jomfru Else's hest havde slaget ham.

Foruden den tidligere omtalte Severin Læge benyttede dronningen også i Odense *Bartolomæus Læge*, der allerede 1491 omtales som bosiddende i Odense, og som i 1505 fik 2¹/₂ mark for smørelse, han havde gjort til skænken, og i 1507, for han havde lægt ved Ulrik Smed, 4 mark. Året efter, 1508, var Bartolomæus borger og bymand i

København og skødede da sit hus i Odense til sin søn Hans Bartolomæus, som var byfoged der og tidligere havde lånt dronningen 10 mark, som i 1506 blev betalte til faderen. Det er rimeligvis den Bartolomæus Bartskeer, der i 1510 boede i København i «Kiødmangher rodermall».

En anden betroet mand synes mester *Henrik Læge* eller *Doktor* udi Ribe at have været, uden at det dog bestemt kan ses, om han har virket som sådan; i 1500 fik mester Henrik 10 mark udi hans løn, i 1501 endog 100 mark, som han sagde, hendes nåde var ham skyldig; i 1501—1502 atter 10 mark; i 1507 var han i tjeneste og vidne til, at dronningen havde lånt 40 rhinske gylden; i 1507 fik han 20 danske penninge, i 1508 foruden 40 mark en tredje part af et stykke leydisk (klæde fra Leyden) og i 1509 for sidste gang 20 mark. Måske har han snarere været betroet dronningens forretninger, thi i 1505 fik han 30 mark og i 1507 atter 12¹/₂ mark for et stykke leydisk og for to fjerdinge fulde med sæbe 6 mark, og i 1508 for et stykke leydisk 12 rhinske gylden.

I regnskaberne nævnes tillige *Jens* og *Peder Bartskeer* samt *Feppe Doktor*, der alle synes udelukkende at have været købmænd og at have forsynet dronningen med al slags varer, navnlig klæde, og tillige været hende behjælpelige i pengesager. Af disse er den sidste sikkert den Jep Bager, som på den tid var en stor købmand i Ribe og også der kaldes doktor. Muligvis har bartskeer og doktor for disses vedkommende kun været tilnavne, måske efter fædrenes tidligere bestillinger.

Hverken fra *Christiern II* eller *Frederik I* tid er der hidtil fundet navne på bartskeerer i kongelig tjeneste; det anføres ganske vist i almindelighed, at den senere så berygtede *Didrik Slaghæk* oprindelig var kommet til landet som bartskeer eller kirurg hos *Christiern II*, men angivelserne herom er meget usikre, og det har i hvert fald sikkert været rent forbigående; fra *Frederik I* tid findes i et

hofholdningsregnskab fra 1527: «Dem barberer vor syn samercleydt 5 mark. Item dat he mit mynes gn.hern. kysten [bartskærkister?] in Dennemarcken vortert, hadde 1¹/₂ mark».

Det er først fra *Christian III* regering, at man med nogenlunde nøjagtighed kan følge hofbarbererne op gennem tiderne, og det er også først da, at der tales om kgl. majestæts barber eller Wundartz. I modsætning til kongerne Hans' og Christiern II udpræget danske styrelse fik hoffet fra Frederik I tid, ikke mindst gennem de tyske dronninger, et halvtysk præg, der kun under formynderregeringen og Christian IV atter afløses af en fuldt ud dansk styrelse, og selv da var det i reglen tyskfødte og tysktalende bartskærere, der trådte i kongens tjeneste.

Medens Christian III endnu kun var prins og mest opholdt sig i hertugdømmerne, havde han i sin tjeneste en *Hans Bartskær*, hvis navn tidligst findes i regnskaber fra 1529, og som i 1530 ejede et hus i Slesvig by; sidste gang, der høres noget om ham, var i 1534, da han fik 5 gylden til en kleppert, hvormed han skulde ride til Hessenland, rimeligvis for at hente nogle penge, thi lidt senere indbetalte han 300 gylden.

Under grevens fejde trådte *Mikkel von Finstingen* i Christian III tjeneste, som det synes kaldet hertil fra Tyskland, thi i August 1533 gik der bud til Pommernland til mester Mikkel, og han kaldes kort efter «hertugens særlæge» og opholdt sig i efteråret 1533 i Roskilde, hvor han havde lasaret; han kaldes endnu hertugens særlæge i et 20. Febr. 1535 udstedt genbrev, ifølge hvilket han blev antagen som sådan på livstid fra næstkommende påske. På den tid har han vistnok opholdt sig hos hertugkongen uden for det belejrede København, thi det er rimeligvis den mester Mikkel, der i 1535 rejste med en skrivelse til

Køge, at borgerne skulde fly ham fire vogne til hans svend at føre kul hid til lejren (i Serridslev); men senere samme år kaldes han kgl. majestæts barber; efter belejringens ophør lod kongen ham behandle den sårede Peder Skram.

Om hans løn vides, at han 12. Nov. 1539 fik udbetalt i resterende sold 600 daler, han kaldes da «kgl. lifarst»; 26. Marts 1542 fik han ny bestalling; hans løn blev da sat til 40 gylden, $\frac{1}{2}$ tønne smør, 1 okse, 3 svin, 1 pund (20 skæpper) rug og 1 pund (24 skæpper) malt; i 1546 fik han tilladelse til at beholde kronens part (vel sagtens i noget jordegods) i dette år og siden for en skellig afgift.

Mester Mikkell, som han i almindelighed kaldes, har muligvis stammet fra Finstingen i Lotringen; nogle enkelte gange kaldes han «von Hirstige», blandt andet 2. Febr. 1541, da hans hustru «Alheydt mester Michell von Hirstiges» fik livsbrev på et hus muret mellem stolper udi Kannikestræde i København for sig og sine arvinger; nogen stedsbetegnelse Hirstige kendes ikke nu.

Mikkell von Finstingen er rimeligvis død før 1547; i alt fald var *Paaske* kgl. barber i Nov. 1547, da han ejede en gård i Færgestræde tæt ved Villum apotekers (det senere Svaneapotek, oprettet af Villum Uno); desuden ejede han en gård i Kerteminde, som han i 1550 solgte til en af byens borgere; men dermed ophører så også alle efterretninger om ham; muligvis er han fratrådt eller død i 1553, da Jakob Hasebart blev indkaldt.

I Ribe havde kongen en sår-læge, der synes at have stået i høj gunst, *Ruprecht Geisspuscher*, der var bosat i Ribe, da han 24. Marts 1541 tilsagde kongen at ville lade sig bruge som en Wundarzt, hvor kgl. majestæt har ham behov og tilsiger ham; thi har kgl. majestæt lovet ham hvert år at skulle oppebære af rentemesteren i Jylland, så længe han behøver ham i sin tjeneste, 30 gylden mønt årlig besolding ved påsketid, 1 okse, 4 svin og $\frac{1}{2}$ tønne

smør til Mikkelsdag samt en sædvanlig hofklædning¹⁾ om året, og skal samme års tjeneste begyndes nu til påske og så forfølges år fra år.

Fem år senere, 1546, var Geisspuscher's besolding stegen til 250 mark og desuden fik hver af hans tre svende 24 mark og til beklædning: 7 alen engelsk (klæde) til kjortel, hose og hætte, 7 alen grovt klæde til foder hertil, 5 alen sardug til en trøje og 5 alen grovt lærred til foder inden samme, en hat og et par støvler.

Geisspuscher var trods sin stilling bleven ved at bo i Ribe, men da kongens helbred, der længe havde været skrøbeligt, i 1556 forværredes, fik han 27. April 1556 brev om i sin livstid at måtte oppebære i sin løn 300 mark danske ved påsketid og en sædvanlig hofklædning til sig selv samt 2 øksne, 6 svin, 1 tønde smør, 1 kvarter (tre snese) hvidlinger, 24 tønder rug og 24 tønder byg til Mikkelsdag, men skulde da også bestandig være hos kongen og måtte kun drage bort med kongens tilladelse. Foruden alle disse begunstigelser, hvortil i 1551 føjedes en tønde sild fra Falsterbo og i 1555 en halv læst (6 tønder) malt, skænkede kongen ham adskilligt jordegods af Gråbrødre-klosters tidligere ejendomme i Ribe; i 1542 fik han til sig og sine arvinger et stenhus og et stykke jord ved dette, så at ingen skal bygge ham og hans arvinger samme hus til skade og fortrængsel; i 1555 fik han brev på en kronens jord og desuden på et stenhus i Ribe, og han synes også at have fået klostrets abildhave; han ejede den i alt fald i 1561, da han solgte de fleste af sine ejendomme i Ribe.

Geisspuscher blev i sin stilling under Frederik II; 26. Nov. 1565 blev han fritagen for skat og al kongelig og

¹⁾ En afbildning af de danske hofsinders dragt i 1543, gengivet efter originaltegningen i rigsarkivet, findes i Troels Lund's «Dagligt Liv i Norden» IV, Folkeudgaven side 27.

borgerlig tyngte i Ribe, så længe han bruges i kongens tjeneste, og 4. Maj 1568 fik hans hustru Anne brev om, at hun, hvis hun overlever sin mand, årlig må oppebære 12 tønder rug og 12 tønder byg af den genant, hendes mand har livsbrev på, hvilke lensmanden på Riberhus skal levere hende, og desuden være fri for al borgerlig tyngte, så længe hun sidder enke. Geisspuscher har sikkert da følt sig gammel og svag og derfor gjort sit til at sikre sin hustrus fremtid, og han døde også næppe året efter, i begyndelsen af 1569, medens hustruen endnu levede, i fattige kår, i Januar 1571.

Mester Rubbert, som han oftest kaldtes, er den første, og i lange tider den eneste kgl. bartskeer, der har efterladt sig et litterært arbejde. Sammen med livmedikus Cornelius Hamsfort og kgl. bartskeer Joakim Lange stod han ved Christian III dødsleje på Koldinghus i December 1558 og har derom udgivet et lille skrift: «Wahrhaftig vnnnd Gläubwirdig Bericht vonn dem Christlichen vnd saligem abscheide des Durchlechtigsten, Grossmechtigsten, Hochgebornen Fursten vnd Hern, Hern Christian zu Dennemarcken, Norwegen» o. s. v. Skriftet indeholder en kortfattet skildring af, hvad kongen i sin regeringstid havde udrettet, og til slut en meget indgående skildring af, hvorledes kongens sidste dage forløb, men om sygdommens natur og symptomer får man ikke meget at vide. Under sin sygdom mente kongen en nat at have haft et syn, der forkyndte ham, at han skulde finde hvile nytårsdag, hvilket han om morgenen fortalte Hamsfort: «So hab ich als einer seiner diener mit namen Rupprecht Geyspuscher Kö. Ma. Wundartz in die XX jar lang gewest angefangen: Es wird E. Kö. Ma. also getraumet haben¹⁾); hat sein Kö. Ma. widerum ge-

¹⁾ Både i prof. med. Jakob Bording's ligtale over kongen og i Stephanus' Christian III historie tillægges denne ytring livlægen Cornelius Hamsfort, ligesom også Sacerides i det nedenfor citerede sørgedigt lægger den i munden på en af hoffægerne (i den latinske original «medici»). Bording synes ikke selv at have været til stede, da ytringen faldt.

sprochen: Er hat mirs also gesagt». Geisspuscher's nøgterne opfattelse af den dybt troende konges natlige syn har åbenbart ikke behaget omgivelserne; det fik han at høre i det latinske sørgedigt, som Johannes Sascrides, professor i hebraisk, forfattede ved kongens død, der virkelig indtraf 1. Januar 1559; i den danske oversættelse af dette digt i Gram's udgave af Stephanius' Christian III historie hedder det:

«Således kunde vor højsalig konge sige
 ti dage forud sin bestemte afskedsdag,
 da hans hoflæger ej det mindste kunde kige
 i denne hemmelig og for dem skjulte sag.
 Thi en iblandt dem, som lidt selvklog vilde være,
 gav fore, at det af en drøm en virkning var.
 Men kongen ham igen forsikred ved sin ære,
 at engelen for ham sig viste åbenbar».

Den mest bekendte og ansete af Christian III sår læger er *Jakob Hasebart*, der oprindeligt var kirurg i Hamburg, senere i Lübeck, hvorfra han i 1553 blev kaldet som kgl. Wundarzt til København; her kom han dog kun til at virke i kort tid, da han døde i midten af 1556. Han har vistnok været en mere alsidig dannet mand, end bartskeerne i almindelighed; Thomas Bartholin kalder ham «chirurgicæ artis peritissimus», og fra ham nedstammer en bekendt slægt; hans søn blev livlæge, hans sønnesøn biskop. Med kemi og farmaci ses han også at have givet sig af, thi i 1555 fik lensmand Peder Godske ordre til at være Jakob Wundarzt behjælpelig med, at ovnen til et destillertøj kan blive færdig; desuden skulde han levere mester Jakob 2 eller 3 amer (1 ame er 4 ankere) vin, som denne skal brænde til kongen, og mere om det behøves. I Marts 1556 fik han forleningsbrev på Hvidøre med det gods, som prof. med. Peder Capeteyn tidligere havde været forlenet med; men ikke længe efter må han være død, da

hans enke, Abigael Bonifaciusdatter Loir, 3. Juli 1556 fik tilladelse til at beholde godset uden afgift i et år til St. Hansdag¹).

Hasebart's efterfølger har vistnok været *Joakim Lange* fra Stettin, men det eneste sikre, der vides om ham, er, at han var til stede ved Christian III dødsleje. Da navnene Joakim og Jakob ofte sammenblandes, er det muligvis den «mester Jakob, kgl. Wundarzt», der 12. Sept. 1558 havde fået ejendomsbrev på en kronens gård i Ålborg for sig og sine arvinger på den betingelse, at de, hvis de vilde afhænde den igen, skulde sælge den til kongen; det skete i 1560, og efter vurdering fik Jakob Bartskeer, der da kaldes borger i Lund, 10. Jan. 1561 udbetalt 70 daler for gården. Hvis det er den samme person, må mester Joakim allerede have været bosat i Lund, før han blev kgl. bartskeer, thi en Jakob Bartskeer nævnes i Lund både i 1555 og 1557; så identiteten er vistnok tvivlsom. Rimeligvis er det dog den Jakob Wundarzt, som 15. Febr. 1559 fik 10 daler skænket af kongen, fordi han var på Kalundborg og opskar gamle kong Christiern (II, som døde på slottet der 25. Jan. 1559); thi livmedikus Hamsfort, der ledede obduktionen, kunde selvfølgelig ikke foretage ligåbningen, dertil måtte en kirurg.

Da *Frederik II* tiltrådte regeringen 1559, beholdt han som tidligere omtalt Ruprecht Geisspuscher i sin tjeneste, og Hans (Pannekock?) Bartskeer har jo som tidligere nævnt muligvis også været knyttet til hoffet i København lige til sin død; men samme år antog kongen dog en ny sår-

¹) Enken blev senere gift med apoteker Anton Bate i Haderslev og moder til Antonius Battus, enkedronning Sophie's livmedikus i Nykøbing F.

læge, mester *Bastian Stub*, der fik bestalling som Wundarzt 30. Sept. 1559 og lovede at følge kongen, hvor han rejser; i årlig løn skulde han have 40 joakimsdalere og en hofklædning samt fra Københavns slot 1 par øksne, 4 fede svin, 10 lam, 1 tønne smør, 1 tønne sild, en tønne torsk, 4 pund (skippund) mel, 6 pund (144 skæpper) malt, 20 læs ved og desuden fri bolig. I 1564 opføres han i «hofmandtal og spiseordning» med 2 øksne, 10 lam, 4 svin, 1 tønne smør, 1 tønne sild, 4 pund (80 skæpper) rug og 1 læst (48 tønner) byg. Allerede inden den tid ejede han en gård i Malmø, thi 28. Nov. 1562 fik fogden på Malmøhus befaling om at lade hugge 30 læs ved i kronens skove, hvor der sker mindst skovskade, og levere dem til mester Bastian, kongens bartskeer, på dennes gård i Malmø. Det er muligvis den samme kronens gård på Østergade i Malmø, som han fik skøde på 30. Aug. 1569 med den forpligtelse, at hvis han eller hans arvinger vilde afhænde gården, skulde de tilbyde kongen den, som skal have forkøbsret til den, dersom han vil give det samme for den som andre.

Samtidigt med, at Bastian Stub blev kgl. sår læge, var han bleven barber ved Holmen, hvilken stilling han beklædte indtil 29. Sept. 1562, men om han samtidigt er fratrådt som hofsår læge og flyttet til Malmø, vides ikke.

Da Hans (Pannekock?) Bartskeer døde c. 1564, blev som omtalt *Mikkel Møller* hans efterfølger og overtog — rimeligvis som bartskeer ved Holmen — de af hans efterladenskaber, der tilhørte kongen; han synes dog ikke samtidigt at have overtaget mester Hans' bartskeeramte, thi først 5. Febr. 1566 fik han tilladelse til at bo i København, bruge sit håndværk der som andre bartskeerer, der har borgerskab, og være fri for skat, vagt, landsknægtehold og al anden borgerlig tyngelse så længe, han er i kongens tjeneste.

Vistnok samtidigt med, at Mikkel Møller blev kgl. Wundarzt, blev han ligesom mester Bastian barber ved

Holmen 24. Jan. 1564 og senere også ved de to tugthuse. I sin stilling ved Holmen synes han ikke at have gjort god fyldest, thi 14. Juli 1568 skriver kongen om ham til Peder Oxen: «Og efterdi vi forfare, at Michell Barsker, som nu haver befaling på Holmen, skal være meget ulyksom med hans embede, og vi fast ugerne så, at dersom nogen for fjenderne enten blive skudt eller i andre måde sårgjort, at de da for forsømmelse skyld skulde falde udi nogen ulykke, da bede vi eder og begære der udinden være fortænkt at gøre eders største flid, at der måtte tilskikkes en god karl, enten denne brevvisere [Christopher Bier], om han dertil forstandig, eller nogen anden, som sit handverk var vis og samme embede flitteligen tage vare, anseendes det vil koste os i besoldingen lige meget».

Dette synes også at være sket, thi i 1568 fik Mikkel Møller sidste gang udbetalt løn i April, men i Marts 1570 fik han atter løn som barber ved Holmen og synes derefter, måske med afbrydelser, at være bleven i denne stilling til sin død.

Hans stilling som kongens bartskeer er dog i det hele noget uklar; nogen bestalling for ham kendes ikke, og i rentekammerets fortegnelser over embedsmænd opføres han altid mellem barbererne ved Holmen, men aldrig mellem hofbarbererne (han findes ikke i hofregnskaberne 1570—1627), om hvem det heller ikke vides, at de tidligere tillige har været bartskeer i byen; han kaldes kongens Wundarzt, da han i 1566 fik tilladelse til at bo i København, men ikke da han i 1574 havde påtaget sig på egen bekostning at forbinde og helbrede alle de syge og sårede mennesker, der henvises til ham fra kongens skibe og Holmen, og derfor årligt fik, så længe han bliver i denne tjeneste, 100 mark i den nu gældende mønt og en sædvanlig hofklædning samt 1 okse, 2 svin, 2 pund (40 skæpper) rug, 2 pund (48 skæpper) malt, $\frac{1}{2}$ tønne smør og 1 tønne sild fra Københavns slot og tillige fritagelse for skat og al

anden kongelig og borgerlig tyngse; men hele denne løningsmåde taler dog nærmest for, at han har været knyttet til hoffet, og ved hans død kalder hans slægting Peder Hegelund ham i sine kalenderoptegnelser kgl. majestæts bartsvær.

Mikkel Møller var fra Königsberg og har vel oprindelig heddet Müller; han blev 1. Jan. 1575 gift i Ribe med Birgitte, datter af den ansete rentemester Jørgen Pedersen og Anne Hegelund; i sine kalenderoptegnelser omtaler Peder Hegelund ham oftere som værende på besøg i Ribe. I København ejede han i 1581 en ejendom østen for Nørreport og i 1584 en gård ved Fisketorvet¹⁾ ved Helligåndskirke, som han i 1593 forøgede ved at købe de tilgrænsende høkerboder; han boede endnu der i 1606, men døde året efter, 1. Dec. 1607; enken fortsatte forretningen til 6. April 1609.

I kongens misfornøjelse med Mikkel Møller, eller i Ruprecht Geisspuscher's høje alder kan muligvis søges grunden til, at *Alexander Lax* blev ansat som «kongens barber» i slutningen af 1567 og med bestalling fra 14. Aug. 1568. Om hans løn vides kun, at han i 1568 to gange fik udbetalt 50 daler på sin besolding og 22. Febr. 1569 atter 174 daler, som han havde til gode af sin løn, 324 daler, for den tid, han var ved knægtene; ifølge hofregnskaberne fik han i 1572 i løn 16 daler om måneden selvanden (3: med en svend); i Dec. 1575 fik han ny bestalling og skulde ifølge den holde en svend i Frederiksborg og have 4 daler for ham om måneden; fra Sept. 1577 benævnes han atter selvanden og får snart 8 snart 10 daler og kosten; han fik sidste gang løn for Marts—April 1578.

Under belejringen af Varberg i 1569 blev mange bøsseskytter sårede, og da de ingen feltsvær havde, lod

¹⁾ Vimmelskaflet nærmest Klosterstræde.

kongen sin egen sår læge, Alexander Lax, helbrede dem og lovede ham betaling herfor; i den anledning sendtes der 5. Dec. 1569 et register over, hvor mange han har lægt, og hvad han skal have for hver, med befaling til at betale ham pengene med fradrag af de 100 daler, han fik før oprykningen, da han klager over, at han mangler, hvad han daglig skal bruge, og derefter straks sende ham tilbage hertil.

I 1573 fik Lax skøde på et hus og en grund på det ny Fisketorv i København øst op til Klosterstræde; når han opholdt sig ved hoffet på Frederiksborg, havde han bolig i et eget hus der, som senere i 1580 blev indrettet til den danske hofpræst; inden den tid maa Lax sikkert være død eller fratrådt, rimeligvis i 1578, da han som sagt sidste gang nævnes i regnskaberne Marts—April i dette år.

Hans efterfølger var *Johan von Malchin*, der blev ansat som «kongelig barber» 11. Nov. 1578 selvanden med 10 daler om måneden; fra 12. Dec. 1585 fik han tillige 10 daler på to vognheste; i øvrigt vides der ikke andet om ham, end at han blev optagen som broder i «Danske Kompagni» (det nuværende skydebroderselskab) ved juledrikken 1587, og at han blev forløvet fra sin tjeneste 30. Juli 1590 med en måneds aftægt. Muligvis har han været fra Malchin i Mecklenburg-Schwerin, dronning Sophie's fødeland, fra hvilket hun skaffede adskillige landsmænd ansættelse i dansk tjeneste.

Allerede inden Lax' afgang var *Daniel Hogenvald* bleven barber ved hoffet uden svend fra 26. Okt. 1577 med 8 daler om måneden, fra Juli—Aug. 1578 med 10 daler; han fik sidste gang løn Okt.—Nov. 1578; det er muligvis den Daniel Hogenvald, der senere var bartsvær ved Kronborg og i 1596 atter blev ansat ved hoffet.

Den sidste «livbarber» — det er første gang, at dette udtryk bruges — under Frederik II var *Jakob Hogenvald*, der blev ansat 15. Juni 1579; fra Juni—Juli 1580 fik han

løn selvtredje med 16 daler om måneden; han nævnes atter først efter kongens død, idet han i 1589 fik ordre til at følge med på prinsesse Anna's bryllupsrejse til Skotland, i hvilken anledning han fik en æresklædning af kongen og ordre til at udtage specerier til brug på rejsen; brevene herom er udstedte 18. og 21. Aug. 1589, lige før og efter at ægteskabskontrakten 20. Aug. blev underskrevet på Kronborg. Til Skotland nåede Hogenvald dog ikke, i alt fald ikke i 1589, thi flåden havde som bekendt stort uheld med sig og måtte søge ind til Norge, hvor brylluppet senere fejredes, medens både i Skotland og Danmark pinebænkene søndersled og bålene blussede op om de skændige hekse, der havde rejst stormene og forgjort flåden. Muligvis er Hogenvald fulgt med brudeparret, da det i foråret 1590 sejlede til Skotland; 30. Juli 1591 blev han aftakket, måske ved sin hjemkomst, og havde da et års løn og et halvt års husleje til gode.

Medens der ikke kendes nogen bestemt bartskær, som har været knyttet til enkedronning Dorothea's hof på Koldinghus, hvor hun havde sit enkesæde fra 1559 til sin død 1571, kendes navnene på en del hofbarberer, som hørte til *enkedronning Sophie's* hof på Nykøbing slot.

Allerede inden enkedronningen i 1594 tog fast ophold der, var *Jakob von Schwolle*¹⁾ bleven hendes barber 25. Dec. 1592 med 30 daler årligt og underhold m. m., når han opvartede dronningen; bestallingen blev fornyet 1595 og atter 1601, og han rykkede da op til at kaldes hofbarber og fik 50 daler årligt samt 10 daler om måneden i kostpenge for sig og sin svend med forpligtelse til at

¹⁾ Muligvis fra Schwollen i Oldenburg.

kurere gratis på hoftjenerne, når de kom til skade i deres tjeneste og formedelst armod ikke selv kunde betale ham. Samtidigt havde dronningen en «Hofwundarzt», mester *Valentin Weishans*, der fik bestalling 8. Juni 1595 med 100 daler årligt, fri kost for sig og sin svend samt et kammers på slottet; han har rimeligvis været dronningens personlige kirurg, indtil dr. med. *Anders Skytte* 7. Juni 1612 blev både livmedikus og livkirurg, et af de meget sjældne tilfælde, hvor en læge tillige udtrykkeligt nævnes som kirurg: «ikke alene som en doctor medicinæ med allehånde medikamenter, men også som en doctor chirurgiæ med egen hånd, hvor nøden måtte fordre det, det Gud dog nådigen afvende.»

Rimeligvis er J. v. Schwolle fratrædt eller død, da *Andreas Behr* fra Rothenburg an der Tauber 15. Okt. 1613 blev hofbarber med 50 daler årligt og 10 daler om måneden i kostpenge for sig og sin svend; i hans bestalling er der tilføjet et bestemt forbud mod at kurere enhver farlig eller smitsom syge («klebende Seuche»), skade eller sygdom, samt et påbud om, at når han måtte erfare, at en eller flere af hoftjenerne med sådanne er behæftet, ikke at fortie men at anmelde det. Behr er rimeligvis død c. 1626¹⁾, da *Detlef von Wolff* 16. Juni 1626 blev hofbarber med samme løn og bestalling; han overlevede dronningen og døde vistnok først 1657 i Nykøbing²⁾, hvor alle disse bartskeerer sikkert tillige har praktiseret blandt befolkningen.

1) Hans enke Cathrine døde i Nakskov i Dec. 1651.

2) Hans enke Lisbet levede endnu i Nykøbing i Juni 1667.

Under *Christian IV* lange regering blev der ansat en hel række af hofbarberer, men flere af dem fungerede kun ganske kort og forsvinder da enten helt eller går over i almindelig bartskærstilling; om flere af dem findes i kongens breve optegnelser prægede af hans ejendommelige drastiske lune.

Allerede som syvårig prins fik *Christian IV* sin egen barber, thi 12. Okt. 1584 blev *Jørgen Herrendorf*¹⁾ ansat som «hertug *Christian's* barber»; endnu i 1591 kaldes han «prinsens balber» (muligvis en af kongens brødre) og fik for sig selvanden 10 daler om måneden og 10 daler på to vognheste fra 25. Febr. 1591 til 25. Juli 1591, da han kom af tjenesten.

Som den unge konges barber er *Herrendorf* muligvis fratrædt, da *Jakob Pomer* 18. Dec. 1589 blev «hofbarber»²⁾; han skulde lade sig bruge til lands og til vands, hvor kongen har brug for hans tjeneste, og skal altid holde hvad medicin og andet, der behøves til hans tjeneste, beredt. Det er rimeligvis den samme *Jakob Pomer*, der 28. Aug. 1576 havde fået brev på at have det første band (forbinding) i fiskelejet *Marstrand* på alle, hvis sår og skader der kan falde. Som hofbarber fik han 100 daler årligt og 7 daler om måneden i kostpenge; ved bestallingens fornyelse 23. Dec. 1591 blev dette forandret til 10 daler om måneden i kostpenge til sig selvanden, 10 daler om måneden til to vognheste og en sædvanlig hofklædning til sig selvanden, hvilket vedblev, indtil han 17. Juli 1607 tog sin afsked³⁾.

¹⁾ Muligvis fra *Preussen*, hvor der findes to landsbyer med dette navn.

²⁾ Fra 15. Juli 1591, da *J. Hogenvald* gik af, findes ingen barber opført i hofregnskaberne, før *J. Pomer* blev ansat med samme bestalling som *Hogenvald* 23. Dec. 1591.

³⁾ I hofregnskaberne fra den tid anføres tillige *Martin Leie*, antaget som bader 21. Maj 1590 med 4 daler om måneden; han fik sidste gang løn 13. Febr. 1593. Det er den eneste bader, der findes nævnt i hofregnskaberne.

Medens Pomer vistnok mest har haft med hofpersonalet at gøre, var omtrent samtidigt *Daniel Hogenvald*, der hidtil havde været bartsvær på Kronborg, bleven livbarber 15. Dec. 1591 og synes særligt at have været knyttet til kongens person, thi i rentekammerets fortegnelser kaldes han «kongens egen barber og sårlæge»; som tidligere omtalt er det muligvis den samme Hogenvald, der var barber ved hoffet 1577—1578. Hans bestalling lyder på, at han skal lade sig bruge, hvor kongen behøver hans tjeneste, og være forpligtet til altid at have medicin og andet, som en god bartsvær har brug for, beredt, samt fra [?] Juli dette år have 60 daler årligt og 7 daler om måneden i kostpenge; ifølge hofregnskaberne blev han fra 28. Juli 1596 ansat med 10 daler om måneden og 10 daler på to vognheste. Han fulgte med Christian IV i Kalmarkrigen og fik da for to barbersvende — 1 à 10 daler og 1 à 8 daler samt en dreng à 6 daler — 24 daler fra April 1611; selv fik han 24 daler til sig og to heste; efter krigen fik han 20 daler og fra 21. Maj 1615 desuden 10 daler til, han kaldes da «vores liffs badscher»; han fik sidste gang udbetalt løn Marts—April 1625 og er vel da gået af; han synes derefter at være bleven bartsvær i København. At han har været en i sin tjeneste vel lidt mand fremgår af, at han i 1605 fik skænket to tiender i Sorø, i 1612 et vikarie i Lund, i 1619 et kgl. skøde på en gård i Helsingør og i 1627 et ventebrev på et kanonikat i Roskilde. En beskyldning, som den daværende slotspræst, den senere bekendte biskop og digter Anders Arrebo i 1613 rettede mod ham for at hælde til papisme, synes således ingen følger at have haft.

I Nov. 1636 fik Hogenvald sammen med bartsværerne Salomon Gutfeld og Christopher Bier ordre til at eksaminere Henrik Ditlefsen, der agtede at nedsætte sig som bartsvær på Kristianshavn; selv var han da bartsvær i

København og oldermænd i lavet. Året efter døde han, 18. Aug. 1637¹⁾.

Der følger nu en række hofbarberer med ganske kortvarige ansættelser, uden at grunden hertil kendes.

Bastian Lambrecht, barber, fik sin løn fra 26. Jan. 1627 til 7. Nov. 1628 med 16 daler kurant om måneden.

*Gert Lindenburg*²⁾, «kgl. livbartskeer», nævnes kun een gang, 9. Maj 1627, og slet ikke i hofregnskaberne.

Om *Henning Trojan*³⁾ skrev kongen (før 1. Juli) 1627 til regeringen i Bützow (Mecklenburg—Schwerin): «dass sii den Balbihr M. hennick ansagen sollen ahnhero sich zu verfügen vndt alhii Ein zeitlang beii mihr aufwarthen», men han synes ikke at have passet kongen; han var antagen med 10 daler om måneden og fik for 6 måneder udbetalt 60 daler for tiden indtil 12. Dec. 1627 og derefter atter til 27. Dec. 1627, da han blev aftakket.

Kordt Arentsen (Arendstelt, en enkelt gang Lorentz, vistnok en skrivefejl) blev «livbarber» 19. Maj 1629, men atter entlediget 15. Okt. 1629, da han på livstid, eller så længe han vil, fik bevilling til at bo og bruge sin handtering i Assens og være fri for al borgerlig tyngde. Han synes imidlertid atter at være kommen tilbage til hoffet, muligvis ved hans efterfølger Christopher Rachow's afskedigelse i Dec. 1631, thi ifølge hofregnskaberne fik han fra 17. Maj til 13. Okt. 1629 udbetalt i løn 50 daler kurant, og atter fra 18. Dec. 1631 til 12. Dec. 1632 i alt 360 daler kurant og igen fra 12. Dec. 1632 til 6. Juli 1633, da han døde, 206 daler kurant. Allerede 10. Juli 1632 fik Bodil, afgangne Kordt Bartskeers, vores forrige barbers

¹⁾ Det er muligvis den mester Daniel, der 27. Nov. 1604 blev gift på Malmøhus; han må dog i hvert fald have været gift tidligere, da hans søn Jakob allerede 1610 blev livbarber hos den udvalgte tronfølger prins Christian.

²⁾ Muligvis fra Lindenburg i Posen.

³⁾ Muligvis fra Trojan i Bøhmen.

efterleverske, brev om, at hun i hendes livstid og så længe, hun lyster og sidder ugift, må være og blive fri og forskånet, i hvilken købstad hun sig nedsætter i riget, for al borgerlig og byens tynge¹⁾.

*Christopher von Rachow*²⁾ blev «livbartskeer» 8. Juli 1629 med bestalling fra 17. Marts 1631 og afgik 2. Febr. 1632, da han fik bevilling som bartskeer i Helsingør. Han fik i løn fra 8. Juli 1629 til 3. Maj 1630 i alt 300 daler kurant (30 daler om måneden), fra 4. Maj 1630 til 29. April 1631 i alt 360 daler kurant og fra 29. April 1631 til 30. Juni 1631 i alt 60 daler kurant; skønt han tjente til 1632, da han blev afdanket, fik han ikke mere udbetalt, da han forud af kongen havde fået over 100 rigsdaler til «Complirung» af sin feltkiste. Det var overhovedet næppe i nåde, at han blev afskediget, thi 20. Dec. 1631 skriver Christian IV: «Slotsherren her sammesteds og overskænken skal lade foddre om m. Christoffer badskær til sig og hannem lade forstå, at om jeg endskønt for d. Arnisæi³⁾ intercession skyld haver efterladt, at han for hans forseelse intet skulde udi hullet, så skal sligt dog stå hannem endnu for, såfremt han ikke siger mig, hvem der varede hannem, at jeg havde befaleet, at han skulde sættes i tårnet».

Om Rachow derefter har nedsat sig i Helsingør som bartskeer er vistnok tvivlsomt; der kendes i alt fald ingen bartskeer med dette navn fra den tid i Helsingør⁴⁾.

Efter denne række af forbigående bartskeerer, følger

¹⁾ En «mester Cortes» enke ejede i 1683 en gård i Laksegade; hvis det er hende, må hun være bleven meget gammel.

²⁾ Muligvis fra Rachow i Pommern.

³⁾ Henning Arnisæus, livmedikus 1619—1636.

⁴⁾ Det er vel ikke meget sandsynligt, at det er den Christoper Bartskeer, der blev broder i «Danske Kompagni» ved juledrikken 1613; snarere kunde det være den Christopher Bartskeer, der i 1633 ejede en have udenfor Vesterport og i 1645 svarede hovedskat og da boede på Amagerstov.

en mand, *Salomon Gutfeld*, der ikke alene overlevede kongen men også vedblev at fungere hos efterfølgeren.

I dannelse synes Salomon Gutfeld at have raget op over de andre hofbarberer fra den tid, muligvis som en følge af hans ret lange virksomhed ved Sorø akademi; i nogle skrivelser fra hans ældre dage anvender han en del latinske sætninger, måske lidt vel mange, som det ofte er de halvstuderedes fejl.

Hans oprindelse er ubekendt¹⁾; 5. April 1619 fik han bevilling til at indtræde i den i øjeblikket ledige af de ti pladser i bartskærlavet i København; 2. Febr. 1622 fik han bestalling på «at balbere Christian Ulrik og Hans Ulrik Gyldenløve samt deres folk og tjenere», kongens uægte sønner med Kirstine Madsdatter og Karen Andersdatter; de var dengang 11 og 7 år; i denne stilling er han vistnok bleven, indtil han 21. Dec. 1624 blev enekirurg ved det adelige akademi i Sorø, hvor han tillige 6. Maj 1625 blev bartskær hos prinserne Frederik og Ulrik, der i dette og det følgende år studerede i Sorø; prinserne var dengang 16 og 14 år. Desuden havde han forpligtet sig til i sit hus i Sorø at holde et forsvarligt herberg for fremmede. I løn fik han 150 daler kurant, 1½ pund (30 skæpper) rug, 1½ pund (36 skæpper) byg, frit hus og så meget brændevad som Reinholt Timm²⁾ bekommer. I Sorø er han rimeligvis bleven, indtil han 9. Juni 1633 — bestalling 19. August — blev kongens livbarber og fik i løn 30 daler kurant om måneden. I 1640 havde han fået løfte om den første tiende, der blev ledig i Sjælland, for ham og hans hustru på livstid; det synes imidlertid at være blevet en jysk tiende, han fik, thi ved sin død havde han kongetienden af Eltang kirke.

¹⁾ Muligvis fra Gutfeld i Preussen; eller søn af Salomon Gutfeld, enspænder i kongens tjeneste.

²⁾ En på den tid godt bekendt maler; i 1624 var han bleven ansat som kgl. kontrafejer ved akademiet og lærer ved dette.

I 1636 fik Gutfeld som tidligere omtalt ordre til sammen med bartskeerne Daniel Hogenvald og Christopher Bier at eksaminere Henrik Ditlefsen, der vilde nedsætte sig som bartskeer på Kristianshavn, og var vistnok tillige da, i alt fald før 1639, medlem af gårdsretten.

Efter 14 års tjeneste blev Salomon Gutfeld aftakket til påske 1647, men det synes dog nærmest, som om det har været en midlertidig fratræden, rimeligvis på grund af svaghed, thi «hans tjenere» skulde indtil videre forblive i kongens tjeneste og herfor have 4 daler kurant månedligt¹⁾, og nogen ny livbarber blev ikke ansat; året efter, fra påske 1648, blev Gutfeld påny antagen, men han kaldes nu og i fremtiden kun hofbarber og synes at have fået ansættelse ved Frederiksborg slot²⁾. Han kaldes nemlig «balber til vort slot Frederiksborg», og der findes også to ansøgninger fra ham daterede Frederiksborg slot Jan. 1661, i hvilke han siger, at han har været i kongelig tjeneste som kammertjener og kirurg — det er første gang, at disse betegnelser bruges — og at han nu i 12 år har været syg og sengeliggende; ved Skånes afståelse har han mistet 70 bønder der, og de 200 daler årligt i kostpenge, som han havde fået tilstået af kongens fader, har han ikke fået i de sidste fire år. Der blev da straks givet befaling om at udbetale disse penge.

Salomon Gutfeld, der sidste gang findes i hofregnskabet 1660, er rimeligvis død da eller i første Halvdel af

¹⁾ Denne «tjenere» må være den i hofregnskaberne opførte barber-svend *Eberhard Zumler*, der fra 1. Maj 1647 til 25. April 1648 fik udbetalt 48 daler kurant og derefter «sin rest» 48 daler kurant fra 25. April 1648.

²⁾ Allerede i 1634 havde han bolig der; Christian IV skriver da til lensmanden Frederik Urne: «Og efterdi hofbadskæren M. Samuel sig beklager, at hans logement til Frederiksborg hannem falder for snævert, hvorfor du samme logement skal bese og det således flie, at han børnene kan have på loftet og ud til søen kan have et bryggers og et bagers».

1663, og hustruen, hvis navn ikke kendes, tidligere, thi 10. Juli 1663 fik datteren Malene på livstid bevilget korn-tienden af Eltang kirke, hvis kongetiende faderen havde haft.

Den sidste af Christian IV hofbarberer var en Franskmand, *Charles le Sage*, der var kommen til København med den franske gesandt, fra hvem kongen uden videre synes at have lokket ham, thi 27. Okt. 1645 skriver han til Korfits Ulfeldt: «Eftersom jeg erfarer dig at være bekendt med den franske gesandts badskær, da skal du være derom, at du kan disponere hannem derhen, at han bliver hos mig i tjenesten, og derhos erfare, hvad han begærer til besolding». Allerede 2. Nov. 1645 fik le Sage bestalling som kgl. livkirurg med den ualmindelig høje løn af 700 rdl. årligt; næste år fik han orlov til at rejse hjem, men han må snart være kommen tilbage, thi c. 1647 skriver kongen: «Eftersom jeg forgangen sommer, mens jeg var i Norge hos det bjærgværk, som jeg fik af Christopher Gøie¹⁾, blev bidt eller stukket af nogle væggelus, som jeg siden intet haver kunnet forvinde, i synderlighed i mit højre ben under knøgelen (anklen), så at jeg ikke uden stort besvær kan få skoen på foden, så at jeg befrygter mig, at det skal kunne geråde til en åben skade, som på det sted kunde storligen inkommodere mig, da efterdi jeg erfarer, at den franske bartskær, som jeg stakket siden haver forlovet at drage hjem, at være kommen tilbage igen, da skal du om samme lejlighed tale med hannem og hannem befale, at han sig med det første skal hid forføje og med sig tage tjenlige medikamenter».

Da det ikke er meget sandsynligt, at der på den tid har været mer end een bartskær i København, der kunde betegnes som «den franske», må det vistnok være le Sage,

¹⁾ Barbo Jærnværk ved Arendal, hvor C. Gjøe havde fundet gulderts, og som kongen derfor købte af ham i 1646.

der i 1647 omtales som den franske barber Lahorse, der helbredede Hans Rostgård for de sår, han havde pådraget sig ved tøjhusets brand. Le Sage omtales i 1646 i et af Ole Worm's breve.

Le Sage fik sin bestalling fornyet af Frederik III 20. Marts 1649; sammen med forskellige andre bartskærer fik han 11. Okt. 1651 ordre til at besigtige Caspar Markdanner's¹⁾ døde legeme og den skade, hvoraf han død er; han er vistnok bleven afskediget til 1. Maj 1656, thi kort efter kaldes han forrige kgl. kirurg, og er muligvis da blevet lovet pension. I et meget velskrevet, udateret fransk brev til rigshofmester Joakim Gersdorff beklager han sig over, at han efter sin afskedigelse ikke har kunnet få sin tilgodehavende løn udbetalt²⁾, hvilken han meget trænger til i sin alderdom; han skriver tillige, at kongen i sin tid fik ham til at opgive en god indtægt i Holland, som han var sikret for hele livet.

Le Sage døde ca. 31. Jan. 1662 i København, thi da blev hans løn sidste gang udbetalt med den tilføjelse: «Er død og dermed sin rest betalt». I Resen's «Inscriptiones Hafnienses» meddeles følgende gravskrift over ham: «Mr. Charl. le Sage chirurgien du Roy de Dannemark C.4 et Roy Friderich le troisième. Dieu luy donne une resurrection reyovisante». Gravstenen fandtes ved Holmens kirke «extra templum»; rimeligvis har le Sage været ka-

¹⁾ Hofjunker C. Markdanner var natten forud bleven dræbt på gaden i en strid med hofjunker Claus Buchwald.

²⁾ I hofregnskaberne findes le Sage først 1654; i henved ni år synes han slet ikke at have fået løn udbetalt: «Hr. Charles le Sage er antagen den 2. Nov. 1645 (med 700 rdl. årlig), tilkommer 8 $\frac{1}{2}$ års resterende besolding til den 2. Maj 1654: 5950 rdl.; hvis hannem resterer derpå, er givet afregning og bekommet hr. renteskriverens quittance». Sidste gang, der derefter udbetaltes ham løn, er 14. Maj 1657. Han findes derefter atter i regnskaberne for 1662, opføres da med 300 rdl. årligt, rimeligvis pension, og fik da løn udbetalt fra 1. Jan. 1661 til sin død.

tolik og er derfor begravet udenfor kirkens mure, hvor også familien Hacquart, der senere skal omtales og var katolikker, fandt hvile.

I Christian IV breve findes enkelte oplysninger om, hvorledes hofbarbererne var klædt ved festlige lejligheder. Da tronfølgeren, prins Christian, i 1634 havde bryllup, blev der givet æresklæder til hofpersonalet; S. Gutfeld og D. Hogenvald fik da trøjer og bukser af rødt fløjel med opskårne ærmer besat med gult atlask, item kapper af fint rødt klæde; klæderne skal besættes med et streg og kapperne med tre streger guldsnore. Noget anderledes lyder det ved prins Frederik's bryllup i 1643, da skal S. Gutfeld og tillige livmedikus Jakob Fabricius m. fl. klædes i sort blommet fløjel med sorte kapper besat omkring med en guldgallon og ellers udstaffet som brugeligt er. Sort fløjel synes at have været finere end rødt fløjel, i alt fald fik i 1634 livmedikus dengang også en sort fløjelsdragt.

Hvorledes Jakob Pomer var installeret, når han som livbarber opholdt sig ved hoffet på det ældste Frederiksborg, får man at vide af et inventarium fra 1597. Ligesom en stor del af betjeningen boede han i et «lossementhe» i Hillerød, i hvilket der var to bænke, 1 slagbænk, 1 skive (bord) og 1 kakkelovn. Det er omtrent det samme møblement, som findes i flere andre kgl. funktionærers værelser, f. eks. kapelmesterens, og kun lidt ringere end i livlægen Jakob Hasebart's «hus» i Hillerød, hvor der fandtes en jærnovn, et sængested med himmel, to skiver, et slagbord og to bænke.

Allerede tidligere er enkelte gange nævnt, at de kongelige prinser og børn i en ung alder fik deres hofbarber, der vel væsentligst virkede som kammertjener hos dem, således som det i alt fald senere var almindeligt; det er nylig anført, at S. Gutfeld omtaler sig selv som kammer-tjener og kirurg. Som syvårig dreng havde Christian IV jo fået *Førgen Herrendorf* til sin hofbarber, det var da ikke mer end rimeligt, at tronfølgeren, prins Christian, også fik det i samme alder; da blev, 31. Okt. 1610, *Jakob Hogenvald*, en søn af Daniel Hogenvald, ansat som hans livbarber og sår-læge, og han fik samme år «en dreng» anvist og senere sin bestalling fornyet 22. Febr. 1613. Som adskillige andre af de kongelige bartskærer gav han sig også af med farmaci; han fik i slutningen af 1625 bevilling til at holde apotek og vinkælder i Helsingør. Det var muligvis af den grund, at han forsømte sine pligter hos prinsen, i alt fald var Christian IV meget misfornøjet med ham, da han 21. April 1628 skriver til Frederik Urne: «Du skal sige prinsens badskær, at såfremt han ikke tager vare på ham, meden ligger på hans plaisir, da skal han vist blive indkvarteret på slottet. Skal Bastian¹⁾ blive hos prinsen, da haver han hannem intet behov, og må jeg se mig om efter en anden hos kompagniet».

Som livbarber hos prins Christian fratrådte Jakob Hogenvald²⁾ 1. Aug. 1629, måske fordi han som omtalt ikke passede sin stilling, hvilket muligvis atter var en følge af,

¹⁾ Rimeligvis den tidligere omtalte Bastian Lambrecht, der var i kongens tjeneste 1627—1628.

²⁾ J. Hogenvald var gift to gange; i første ægteskab — hustruens navn kendes ikke — havde han en søn Sylvester, der 1642 overtog apoteket i Helsingør; rimeligvis er J. Hogenvald da død ved den tid; hans anden hustru hed Hanna, men mere om hende vides ikke. Det beror på en fejltagelse, når forf. i en artikel i «Ugeskrift for Læger» 1908 s. 1477 har formodet, at Sylvester Hogenvald også havde været bartskær og fade-rens efterfølger som livbarber hos prins Christian.

at prinsen i 1628 forlod København og derefter opholdt sig først på Malmøhus og efter sit giftermål på Nykøbing slot. Her havde han til bartsvær *Christian*, tidligere kirurg hos enkefyrstinden af Brandenburg; nogen bestalling for ham er ikke funden; i et brev fra Aug. 1643 omtaler livmedikus Henrik Küster ham som «chirurgus noster . . . vir satis expertus»¹⁾).

Endnu tidligere, allerede under formynderregeringen, havde Christian IV brødre, prinserne Ulrik og Hans, fået deres egen bartsvær, *Christopher Bando*, ansat 13. Juli 1595 med bestalling fra 12. Juni 1596 og 4 daler om måneden til kostpenge, fra 27. Aug. 1596 forhøjet til 5 daler; de to unge fyrster var i 1595 henholdsvis 16 og 12 år gamle; i 1597 drog de udenlands, hver til sit sted, og 23. Maj 1597 fratrådte Bando da også sin stilling. Da fem år senere den yngste af dem, hertug Hans, 1. Aug. 1602 sejlede ud fra København på sin triste bryllupsfærd til Rusland, fulgte *Daniel Schone* med som bartsvær. Og da i 1643 Christian IV søn med Kirstine Munk, grev Valdemar Christian, drog ud på sin mislykkede frierrejse til Rusland, havde han en læge eller kirurg *Völcker* med på denne rejse.

Om *Salomon Gutfeld's* stilling som bartsvær hos forskellige af Christian IV sønner under deres studieophold i i Sorø er tidligere talt.

¹⁾ Om denne barber Christian er identisk med den senere ved Holmen ansatte bartsvær Christian, således som der er udtalt formodning om af forf. i en artikel i «Ugeskrift for Læger» 1908 s. 1478, er dog vist tvivlsomt.

Da *Frederik III* tiltrådte regeringen 1648, beholdt han både *Salomon Gutfeld* og *Charles le Sage* i sin tjeneste; samtidigt antog kongen dog en ny livbarber, *Marquard (Markus) Schmidt*, der ganske vist først fik bestalling 30. Marts 1650, men allerede havde fået løn som livbarber fra 1. Juli 1648 med 30 daler kurant om måneden: «Han skal allevegne og på rejser, flittig og udi egen person lade sig finde hos vor hofstat og der flittig opvarte og tiltænkt være at forbinde og kurere uden nogen synderlig betaling vore gemene hofstjenere udi vor stald og køkken, som udi deres bestilling uden nogen modvilje kunde tilføjes skade, og til den ende have et eget rejseapotek med sig og dertil skaffe på sin egen omkostning fornødne medicinalia; in summa han skal o. s. v. (den sædvanlige formel) og til årlig pensjon og besolding derfor have 100 rdl. in specie og månedlig til kostpenge ti kurantdaler samt tyve kurant på to heste og to sædvanlige hofklædninger, såvelsom til husleje, indtil ham en fri våning bliver forsynet, firsindstyve rdl. in specie årlig så og på en svend fire rdl. in specie og på en dreng fire kurant til kostpenge, hvilken fornævnte hans bestalling og kostpenge ham årlig af vores renteri eller hofmester o. s. v. skal betaales og skal regnes fra 4. Juli 1648».

Marquard Schmidt nævnes sammen med og i rækkefølge efter *C. le Sage* som «vores badskær», da han i 1651 fik ordre til at deltage i den tidligere omtalte undersøgelse af *Caspar Markdanner's* lig. Han var født 1617 og døde 15. Aug. 1657 i København, hvor han blev begravet i *St. Petri kirke*¹⁾.

¹⁾ Schmidt blev 28. April 1650 gift i København med *Cathrine Gläser*, der som enke 1. Juni 1659 fik bevilling til at vies i huset til notarius publicus *Adam Frederik Werner*. Hun havde tidligere været kammerkvinde hos dronningen og synes endnu at have været det som gift med *Marquard Schmidt*.

Endnu inden Schmidt's død var *Mathias Hollønder* 23. Marts 1656 bleven «rejsbarber» med 200 rdl. i løn, men vistnok kun i kort tid, thi han nævnes ikke i regnskaberne, og 17. Dec. 1657 blev *Gotfred Hempel* «hofbarber» ligeledes med 200 rdl. i løn; han døde allerede 1. Nov. 1658, og hans enke fik da 50 rdl. i pension. Ved sin udnævnelse havde Hempel bolig i Nykøbing (Falster) og var der fulgt efter barber Detlef (vistnok den tidligere omtalte Detlef von Wolff) og siger i Febr. 1657, at han da i fire år havde været i «prinsens tjeneste», hvorved rimeligvis må forstås kronprins Christian's (V) tjeneste, der da må have fået sin livbarber i den sædvanlige alder af 7 år; Hempel's efterfølger har rimeligvis været *Jokum Nesman*, der i hofregnskaberne kun nævnes den ene gang, da han som «hans kgl. højheds livbarber» 17. Maj 1658 fik udbetalt 30 rdl. i løn.

Med *Philip Hacquart*, der blev livbarber 15. Febr. 1658 i Marquard Schmidt's sted og med samme bestalling og løn som denne, dannes overgangen til den tid, der kendetegnes med 1660 som skillepunkt; Hacquart's lange virksomhed i kongens og statens tjeneste — han døde først 1698 — falder imidlertid hovedsagelig efter 1660, og han hører derfor den ny tid til, der strækker sig helt op til 1848, da med enevældens ophør de kgl. hofkirurger fra at være statsansatte embedsmænd gik over i civillistens tjeneste.

En samlet oversigt over barbererne ved det kgl. hof fra Christian III til Frederik III vil se omtrent således ud, dog må de anførte årstal, navnlig hvad fratrædelse angår — afsked eller død — for adskilliges vedkommende betragtes som ret usikre.

M. v. Finstingen,

1533—1547.

R. Geisspuscher,

1541—1569.

Paaske,

1547—1553.

ŷ. Hasebart,

1553—1556.

ŷ. Lange,

1556—1559.

B. Stub,

1559—1569.

M. Møller,

1564—1607.

A. Lax,

1567—1578.

ŷ. v. Malchin,

1578—1590.

D. Hogenvald,

1577—1578.

ŷ. Hogenvald,

1579—1591.

ŷ. Pomer,

1589—1607.

D. Hogenvald,

1591—1637.

B. Lambrecht,

1627—1628.

G. Lindenburg,

—1627—

H. Trojan,

—1627—

K. Arentsen,

1629—1633.

C. v. Rachow,

1629—1632.

S. Gutfeld,

1633—1663.

C. le Sage,

1645—1656.

M. Schmidt,

1648—1657.

M. Hollænder,

1656—1657.

G. Hempel,

1657—1658.

P. Hacquart,

1658—1698.

Trykte kilder: Dronning Christine's hofholdningsregnskaber; Dansk magasin; Danske kancelliregistranter 1535—1550; Kancelliets brevbøger 1552—1592; Meddelelser fra rentekammerarkivet 1871—1876; Københavns diplomatarium; Kinch: Ribe bys historie; Christian IV breve. — *Rigsarkivet:* Register på månedsbesolding og kostpenge givne kgl. maj. hofsinder på deres folk [og heste og ellers til andre kgl. maj. daglige tjenere 1570—1627; Hofmønsterskriverens regnskab for månedsbesolding og kostpenge til kgl. maj. hofsinder 1627—1641; Hofmønsterskriver Johan Boysen's regnskab 1641—1663; Hofmønsterskriverens regnskab 1655—1659; Kort ekstrakt over besolding udgiven af rentekammeret (til kongens hofsinder og tjenere) 1624—1654; Afregningsbog over forskellige betjentes besolding m. v. 1642—1676; Afregningsbog over hofbetjentenes besolding 1655—1657; Afregningsbog over hofbetjentenes besolding 1665—1676; Kopier af bestallinger for forskellige funktionærer i dronning Sophie's tjeneste 1589—1626; Prins Christian (V)'s arkiv; Dronning Sophie Amalie's originale bestallinger.
